

PREDODŽBE DOMOVINE U PROZAMA JULIENN EDEN BUŠIĆ

Ana MARIN

Sveučilište u Zadru
Odjel za kroatistiku
avulelija@unizd.hr
UDK: 821.163.42.09 Bušić, J.E.
pregledni članak

Sažetak

U radu će se istraživati predodžbe domovine u autobiografskim romanima američko-hrvatske spisateljice Julienne Eden Bušić Ljubavnici i luđaci (1995.), Tvoja krv i moja (2008.) te biografskog romana Živa glava (2012.). Osnovna hipoteza rada jest da se predodžbe domovine u navedenim romanima razvijaju od heteropredodžbi u prvom romanu do autopredodžbi u zadnjem romanu ako gledamo na predodžbe Hrvatske, odnosno autopredodžbe iz prvog romana posve iščekavaju u zadnjem romanu ako gledamo na predodžbe Amerike – što će se provjeriti metodom interpretacije književnog teksta. Predodžbe domovine u prozama Eden Bušić usko su povezane s identitetom autora kao najbitnije intertekstualne instance u autobiografskom diskursu, odnosno otkrivaju njegove promjene i razvojne faze. Postavlja se pitanje je li identitet autora ona književna instanca koja je utjecala na predodžbe domovine koje autor ostvaruje u tekstu ili su pak predodžbe domovine koje autor u sebi nosi, a potom i prenosi u književni tekst utjecale u konačnici na identitet autora. Odgovor na to pitanje pokazat će tematske raznolikosti (povezivanje temata domovine i identiteta intertekstnog autora) na području suvremene hrvatske ženske autobiografske i biografske proze. Osim instrumentarija imagologije kao interdisciplinarnе grane komparativne književnosti, u radu će se koristiti i književno-povijesne spoznaje o hrvatskom suvremenom autobiografskom i biografskom (ženskom) pismu.

KLJUČNE RIJEČI: *heteropredodžbe, autopredodžbe, domovina, proza, identitet, Julienn Eden Bušić, autobiografija*

1. Smještanje proze Julienn Eden Bušić u kontekst suvremene hrvatske književnosti

Prva knjiga, autobiografski roman *Ljubavnici i luđaci*, Julienn Eden Bušić pojavila se sredinom devedesetih godina dvadesetog stoljeća, točnije 1995. godine, one godine kad se Julienn vratila u Hrvatsku. Na poleđini prvog izdanja knjige *Ljubavnici i luđaci* tadašnji urednik tiskare „Znanje“ Branko Jazbec piše: „Kada je 1995. stigla u Hrvatsku, Julienne je izjavila da se vratila u domovinu“ (Bušić 1995: 374). Devedesete godine u Hrvatskoj su godine velikih promjena, događaju se mnoga propitivanja, posebice ona vezana uz identitet, kako kolektivni tako i pojedinačni (usp. Sablić Tomić 2002: 12). Vrijeme je to dokumentarističke i autobiografske proze, vrijeme potrage za stvarnim „ja“ u svijetu koji okružuje pojedinca, svijetu još uvijek narušene stabilnosti, jednog novog početka, ali i vrijeme potrage za „intertekstnim“ ja unutar književnih tekstova, s obzirom da je „pisanje u prvome licu početkom devedesetih egzistencijalni imperativ s nakanom oblikovanja tekstualne stvarnosti koja osobni identitet štiti od kolektivne sadašnjosti, ali i budućnosti“ (Sablić Tomić 2002: 13). Prozu nastalu tih godina Helena Sablić Tomić naziva suvremenom hrvatskom književnošću koja je omeđena godinama 1967./8. i 1999., prema klasifikacijskom modelu Ante Stamaća koji to naziva četvrtim razdobljem suvremene hrvatske književnosti. Prva proza J. E. Bušić, tzv. autobiografija u užem smislu prema Sablić Tomić, odnosno *autobiografija izvana* prema Knežević (Knežević 2011: 135) pripada, dakle, u suvremenu hrvatsku književnost, dok druge dvije, autobiografski roman *Tvoja krv i moja* iz 2008., tzv. *autobiografija iznutra* prema Knežević (isto) i biografski roman *Živa glava* iz 2012., pripadaju, prema Jelčićevu modelu, u postmodernu hrvatsku književnost (usp. Sablić Tomić 2002: 10).

Zbilja, dakle, devedesetih godina dvadesetog stoljeća nameće potrebu za zaštitom „vlastita povijesnog, psihoanalitičkog i autobiografskog identiteta (isto: 12), što se ispostavlja kao očekivano s obzirom da se prema Hallu „koncepti analiziraju tek kad zapadnu u krizu“, odnosno prema Merceru „identitet postaje predmet samo kada je u krizi, kada nešto što je pretpostavljeno kao fiksirano, koherentno i stabilno, jest izmješteno iskustvima sumnje i neizvjesnosti“ (Krstić 2012: 4). Sažeto rečeno Baumanovim riječima „mislimo o identitetu kad god nismo sigurni gdje pripadamo“ (isto). Ispostavilo se da je pitanje identiteta istovremeno bilo ključno i u stvarnosti u kojoj je nastalo prvo djelo J. E.

Bušić i u osobnoj povijesti autorice knjige *Ljubavnici i luđaci*, koja prepričava događaje iz prošlosti, dakle puno prije 1995. godine, i pita se o tome gdje pripada¹. Odrediti nešto heteropredodžbom ili autopredodžbom u književnom tekstu Julienn Eden Bušić nije jednostavan zadatak i otvara važna pitanja na koja treba odgovoriti kako bi se došlo na pravi interpretativni put. Prvenstveno se postavlja pitanje kako književnica doživljava sebe u odnosu na stvarnost oko nje, kako sebe naziva u toj stvarnosti i kako se predstavlja unutar književnog teksta. U prvim prozama J. E. Bušić svakako je prisutan autobiografski sporazum koji prema Lejeunu pretpostavlja identičnost između autora, pripovjedača i lika nekog književnog djela (što su već utvrdile i Sablić Tomić i Knežević) i koji čitatelju daje za pravo da stvarnu osobu koja je napisala književni tekst identificira s narativnim identitetom autora teksta, odnosno pripovjednim subjektom koji iznosi priču svoga života. Ipak, u ovoj interpretaciji držat ćemo se intertekstnog autora, njegova tzv. *narativnog identiteta* (Ricœur 1999: 49) jer, prema Ricœuru, pojam autora je ipak „dvosmislen kad prelazimo s pisma u život“, odnosno „kad tumačim sebe u terminima životne priče“, postavljam pitanje „jesam li istodobno troje kao u autobiografskoj priči“ (Ricœur 1999: 71)? Ricœur tvrdi kako je odgovor na to pitanje negativan jer „za razliku od bića fikcije, nisam autor nego najviše, po Aristotelu suautor“ (isto: 71), s obzirom da autobiografski tekst ima svoj narativni početak i kraj koji se točno može utvrditi (isto: 72), a stvarni život ga nema: „Ništa u životu nema vrijednost narativnog početka; sjećanje se gubi u magli ranog djetinjstva... što se moje smrti tiče, ona će biti ispričana tek u priči onih poslije mene“ (isto: 72). Prema ovim teoretskim postavkama, nećemo razmatrati pitanje tko je uistinu Julienn Bušić izvan književnog teksta, već tko je ona koja se predstavlja unutar teksta kao autor, koji je njezin identitet unutar teksta, identitet autora, pripovjedača i lika kao intertekstnih instanci. Ipak, pri analizi teme predodžbi domovine u proznim tekstovima J. E. Bušić ispostavlja se zanimljivom činjenica da je Julienn E. Bušić, američka spisateljica, postala i hrvatskom spisateljicom upravo 1995. godine kad joj je predsjednik Republike Hrvatske dodijelio hrvatsko državljanstvo. Njezin identitet, njezina pripadnost nekom prostoru u stvarnosti je potvrđena i dovršena, ona je rođena Amerikanka koja je 1995. godine postala i Amerikanka i Hrvatica, ali postavlja se pitanje kako je tekao put one koja se

¹ „Vrati se kući, kamo pripadaš, rekla mi je. Ali ja tek sad počinjem shvaćati kamo pripadam, kamo doista pripadam, svakako ne u neki sanjivi grad galebova kao Gearhart, niti u Portland...“ (Bušić 1995: 120).

skriva unutar teksta, kako je u tekstu riješeno pitanje identiteta autora. Tko je ona koja se potpisuje kao Julie u književnom tekstu? Je li Julie iz književnog teksta Amerikanka koja je postala i Hrvatica, na koji način je došlo do takve preobrazbe književnog lika koji nam je i u stvarnosti poznat? Kako su heteropredodžbe postale autopredodžbama?

2. Heteropredodžbe u autobiografskim romanima

Ljubavnici i luđaci i Tvoja krv i moja

Prema Olneyju, a kako ističe Marina Velčić govoreći o autobiografskom diskursu, autobiografski pripovjedni oblici „predstavljaju pripovjedni izraz kroz koji subjekt dolazi do sebe“ i pri interpretaciji je potrebno slijediti „tragove“ pripovjednog subjekta koji „traga za vlastitom poviješću“ ne bi li došao do osobnog identiteta koji je „otvoren proces“ (Velčić 1991: 12). Pripovjedačica romana *Ljubavnici i luđaci* otkriva odmah na početku svoj nacionalni identitet riječima: „Jeste li iz Engleske? Ne, odgovorila sam mu. Ja sam Amerikanka“ (Bušić 1995: 9). Ovakvim iskazom pripovjedni subjekt odredio je interpretatorov put pri traženju odgovora na pitanje što su u književnom tekstu *Ljubavnici i luđaci* heteropredodžbe, a što autopredodžbe. Prema naučavanjima Aachenske imagološke škole, a što donosi Davor Dukić u „Predgovoru“ zbornika *Kako vidimo strane zemlje*, „imagologija je grana komparativne književnosti koja istražuje predodžbe o stranim narodima i prostorima (heteropredodžbe) te o vlastitom narodu i prostoru (autopredodžbe)“ (Dukić 2009: 6). Predodžbe domovine, a govorimo o domovini Hrvatskoj, na početku *Ljubavnika i luđaka*, gledano iz perspektive pripovjednog subjekta su dakle heteropredodžbe. Prvi susret s hrvatskim jezikom kod pripovjednog subjekta, kod Julie, rađa čuđenje, ali i zanimanje, znatizelju prema nečem nepoznatom, ne nužno negativnom: „Razgovarale su na nekom čudnom jeziku, piskavom i egzotičnom“ (Bušić 1995: 10). Također, prvi susret s pojmom „Hrvat“ i „hrvatsko zemljopisno područje“ otkriva kulturne stereotipe, točnije „predodžbe nacionalnih karaktera“ (Leerssen 2009: 84) koje je u tom trenutku, 70-ih godina – što se odnosi na pripovjedno vrijeme unutar teksta – zapad Europe imao prema Hrvatskoj, a koje prema Leerssenovom određenju nacionalne stereotipizacije uključuju „binarnu konstrukciju unutar opozicijskih parova poput sjever – jug, jak – slab i središnji – periferni“ (Leerssen 2009, 2: 99):

„Osim toga oni imaju svoj naziv za Hrvate. ... Kad spomenuh austrijskoj prijateljici da sam upoznala jednog Hrvata, ona reče: Oh, Čuše! Podrijetlo je tog izraza nepoznato, etimološka analiza ne pomaže, ali Bečanima Čuše znači otprilike nešto nisko, tamnoputo, masno, hirovito i lijeno, k tome još nepismeno, plodno i nepošteno.“ (Bušić 1995: 11).

Na samom početku teksta J. E. Bušić Hrvatska i hrvatsko se dakle označava kao nešto „Drugo“, različito, marginalizirano, izdvojeno, kako različitost definira Andrea Zlatar u knjizi *Tekst, tijelo, trauma* (Zlatar 2004: 17), ali samo iz perspektive drugih protagonista u tekstu. Iz perspektive glavne protagonistkinje Julie, Hrvat postaje nešto pozitivno, obojano ljubavlju i interesom: „Od jučer, znam što ta riječ znači, jer je Taik jedan od njih: Hrvat“ (Bušić 1995: 11). Kroz tekst se dalje postupno otvaraju heteropredodžbe o Hrvatskoj kao onoj koja pati, slika domovine patnice čijim stanovnicima nije lako: „Govorio je o selu koje propada, o sakaćenjima, o prijateljevu ocu koji je obješen pred kućnim vratima, o katoličkim svećenicima koje su pobili srpski vojnici... Čokolade su iz zraka bacali Amerikanci, toga se živo sjećao“ (isto: 18). Kako radnja teče, postupno se uviđa promjena identiteta kod pripovjednog subjekta, identitet više nije nužno vezan za nacionalnost, on se otkriva kao koncept koji „nije fiksna, čvrsta točka iz koje polazimo i kojoj se vraćamo, identitet je kontinuirani proces, proces stvaranja i razaranja, napuštanje staroga i uspostavljanje novoga“ (Zlatar 2004: 21). Julie i dalje snažno osjeća pripadnost američkoj naciji („Zbog toga što sam Amerikanka, uvijek mi opraštaju moje neobično ponašanje.“ Bušić 1995: 215), za nju je Amerika i dalje jedini dom, kuća kojoj se želi vratiti: „Želim ići kući, kažem Taiku“ (isto: 186). Ali u isto vrijeme njezin identitet se širi, on postaje „skup različitih identiteta koji su u prošlosti nastajali i nestajali, izgrađivali se i razgrađivali“ (Zlatar 2004: 21) ne bi li poprimio svoj sadržajni oblik nego dotad. Njezin identitet doživljava novo uspostavljanje, a s obzirom na „odnos sebe i drugih, jastva u odnosu na druga jastva“ (isto). Ljubav prema Taiku koja sve više raste širi dakle njezin identitet, preoblikuje ga, ona više ne pripada samo tamo gdje je pripadala, izgrađiva se, kako bi Zlatar prethodno rekla („Oh, Taik, uzviknem barem tri-četiri puta, to je sve što znam reći i zagrlim ga. ... Sigurno pamtim samo to da sam opet dobila svoje mjesto u svemiru“ (Bušić 1995: 128)). U prvom susretu s hrvatskom zemljom Julie, pripovjedačicu i glavnu junakinju u književnom tekstu, napokon obuzima osjećaj cjelovitosti, konačnosti, pripadanja, ljubav prema čovjeku prelijeva se na ljubav prema zemlji. Formalno,

ona ostaje Amerikanka udana za Hrvata, ali identitet pripovjednog subjekta se sad konačno nepovratno mijenja: „Osjećam da pripadam ovoj zemlji i da ona pripada meni. Osjećam da sam se rodila u ovoj zemlji i da bih umrla za nju.“ (isto: 261). Knežević piše kako je proza *Ljubavnici i luđaci* zapravo bila „potraga za vlastitim identitetom – zar sam to doista ja, i zar se sve to doista dogodilo meni?“ (Knežević 2011: 137). Početni stereotipi drugih protagonista, heteropredodžbe o Hrvatskoj kao Drugoj, različitoj, o hrvatskim ljudima kao lijenima, preobražavaju se sad u pozitivne, gotovo egzotične heteropredodžbe:

„To su hrvatski seljaci, koji ustaju prije nego što sunce grane nad njihovim nasadima duhana, njihovim vinogradima.“ (Bušić 1995: 263) / „Gorica je čarobno mjesto, sjajan komad zemlje kao nijedan drugi; unatoč njegovoj ogoljelosti, njegovim kamenitim brdima i suhim poljima, unatoč njegovu siromaštvu, snaga zajedničke osobnosti koju imaju njegovi stanovnici, koščati magarci i seoski psi, bande prašnjave dječurlije i starice obučene kao divlje vrane, privlači čovjeka protiv njegove volje. Uvlači ga. Čovjek bi želio tamo ostati zauvijek; barem bih ja to htjela.“ (isto: 275).

Kod protagonistkinje, a ujedno i pripovjednog subjekta dolazi do promjene pogleda na samu sebe, dolazi do procesa „samorazumijevanja“ koji je najjasniji u autobiografskim tekstovima, prema Zlatar (Zlatar 2004: 26). Za nju tekst u ovom trenutku pripovijedanja o stvarnom trenutku susreta s dotad „tuđom“ zemljom „postaje prostorom samooblikovanja identiteta“ (isto: 26), pripovjedni subjekt se nanovo „konstruira“, tj. „nastaje kao učinak procesa reprezentacije“ (isto):

„Moja zemlja. Znači da ovo pripada meni? Preneražena sam. Nikad prije nisam posjedovala komad zemlje. ... Nekakva neodređena čežnja spopada me duboko u utrobi, ona premašuje izgovorenu riječ, nadilazi sve oblike ljudskog sporazumijevanja. A kad bih doista pripadala ovoj zemlji, cijeloj ovoj zemlji, i kad bi ona pripadala meni, da sam rođena i odrasla na njoj, što bih bila spremna učiniti za nju? Da sam Hrvatica ovdje ili u emigraciji? Sad shvaćam, jednom zauvijek, čovjeka za kojeg sam se udala, shvaćam cijelu njegovu zemlju. Preobrazila me strast za koju sam dosad samo čula, sad je osjećam u svojoj duši. Otkrivena mi je velika i duboka tajna.“ (Bušić 1995: 265)

Predodžbe domovine Hrvatske nastavljaju se kao heteropredodžbe i u sljedećem autobiografskom romanu Julienne Eden Bušić, *Tvoja krv i moja*, objavljenom 2012. godine, iako granice između heteropredodžbi i autopredodžbi više nisu tako jasne i lako odredive. Knežević u svom razmatranju o autobiografskom diskursu Julienne Eden Bušić govori kako je prva spisateljčina autobiografija „autobiografija izvana – opisuje izvanjske okolnosti i čimbenike koji su utjecali na njezin život“ (Knežević 2011: 135), što opravdava činjenicu da se u tekstu donosi mnogo realnih predodžaba domovine za koju se autorica vlastitim izborom žrtvovala, a druga je „autobiografija iznutra“ (isto), „polidiskurzivna autobiografija“ u obliku pisama „tematski raspoređena u poglavlja“ koja po „svojoj asocijativnoj strukturi, kao i zbog kršenja nekih temeljnih načela pisane korespondencije, žanrovski graniče s dnevničkim zapisima“ (isto: 142). Dok je u prozi *Ljubavnici i luđaci* stvarnost lako određiva kategorija, kategorija koju se može smjestiti u prostor i vrijeme, Knežević naglašava kako u prozi *Tvoja krv i moja* to nije slučaj jer dolazi do „negiranja stvarnoga civilizacijskoga vremena“, prošlost i sadašnjost te „snovi o budućnosti“ se isprepliću kroz pisanje o sebi, i jedino važno pitanje postaje pitanje identiteta, odnosno pitanje „kako sačuvati vlastiti identitet“ (prema isto: 145). Shodno navedenom, u novom tekstu J. E. Bušić nema ni jasnog određenja domovine ni stava prema njoj kao u prethodnom književnom tekstu. Nema više jasno uočljivih spisateljčinih stavova o zemlji zbog koje je završila u zatvoru, zemlji koja ju je očarala, promijenila njezin pogled na svijet i na sebe. Ipak, tamo gdje pripovjedni subjekt i donosi predodžbe domovine, a uzmemo li u obzir završna određenja zemlje kao moje zemlje u *Ljubavnicima i luđacima*, više nije jasno prikazuje li tu zemlju svojom ili tuđom, svojom ili njegovom. Kao da to više nije u fokusu pripovijedanja, odnosno dobiva se osjećaj da je protagonistkinji to vrlo jasno pa niti ne iznosi u svojim iskazima. Bavi se drugim stvarima, iznosi činjenice o ljepotama domovine strankinja-ma koje se zatiču u njoj:

„Naime, prošli sam tjedan imala gošće iz Kanade, dvije mlade djevojke. Nakon što sam ih provezla po turističkim odredištima... odlučila sam im pokazati i naličje prirodnih i kulturnih ljepota. Provezla sam ih kroz ratom razrušena područja poviše mjestašca u kojemu živim, pričala sam im o nekim dubljim spoznajama, o užasima nedavnog sukoba, o obijesnom razaranju duša i tijela.“ (Bušić 2008: 71)

I u ovoj prozi, kao u prethodnoj, Amerikance nije puno briga o stvarnim hrvatskim problemima: „Temu o ratu i egzistencijalnoj biti ljudskog postojanja vrlo su elegantno i brzo zamijenile problemom gumica za vezivanje kose“ (isto). Nadalje, pripovjedni subjekt donosi predodžbe o gostoljubivosti hrvatskog naroda: „Ušla sam bez oklijevanja. Kao što i sam dobro znaš, u hrvatskim je selima to dopušteno i stanovnici su uglavnom oduševljeni što te vide, čak i kad si im potpuni neznanac“ (isto: 72). I dalje nema riječi o osobnom doživljaju domovine glavne protagonistkinje, doživljava li je svojom ili tuđom, no nadograđuje se slika domovine patnice iz prve proze, koja će postati jedna od središnjih tema spisateljčine sljedeće i zasad zadnje proze:

„Ne sjećam se jesam li ti ikad pričala o tome, možda sam mislila da ti u svojoj situaciji ne bi baš mogao podnijeti izvješća iz Vukovara. Provela sam ondje nekoliko mjeseci i za razne vladine urede i međunarodne institucije pisala na engleskome jeziku izvješća o tijelima koja bi svakoga dana iskopavali.“ (Bušić 2008: 112)

Spisateljica još uvijek čitatelju nastoji osvijestiti postojanje heteropredodžbi, kulturnih stereotipa, o jednoj maloj domovini od strane drugih koji nisu ona: „Možda sada shvaćaš zašto ti nisam željela o tome govoriti, jer ti si već odslužio trideset godina zatvora zbog jedne nenamjerne smrti. (Zašto sam ja za isti zločin odležala samo trinaest godina? Djevojka, zgodna, Amerikanka, plavuša, modrooka?)“ (isto: 113).

Ponegdje u *Tvojoj krvi i mojoj*, prema kraju, pojavi se predodžba domovine koja se iz heteropredodžbe preobrazila u autopredodžbu, što je vidljivo u promjeni posvojne zamjenice koju protagonistkinja u iskazu koristi. Domovina više nije *tvoje* selo i *tvoj* zavičaj, nego *moj*: „Vjerojatno možete zamisliti, odgovore mi, i dublji smisao njihovih riječi hita kroz pucketace ćice, čitavim putem s istočne obale SAD preko sivog, olovnog Atlantika do mog seoceta na obali Jadranskoga mora“ (Bušić 2008: 123) I na drugom mjestu: „Haj, sunce, ne sjećam se jesam li ti ikad rekla, ali jedan par labudova svake godine doklizi iz susjednoga sela Modrića, vjerojatno kako bi saznao najnovija događanja iz životinjskog svijeta u mojem selu.“ (isto: 173)

3. Autopredodžbe u biografskoj romanesknoj prozi

Živa glava (2012.)

U zadnjoj prozi Julienn Eden Bušić dolazi do ključne i očekivane promjene za razmatranje predodžbi o domovini u njezinim prozama, dolazi do konstrukcije novog pripovjednog subjekta, kako bi heteropredodžbe najednom jasno postale autopredodžbe. Iskazno „Ja“ u književnom tekstu J. E. Bušić više nije Julie, ja je „ona“, Hrvatica, Vukovarka silovana u ratu i *Živa glava*, prema teoretskim postavkama Mirne Velčić o granicama između biografskog i autobiografskog žanra, nije nužno samo biografija, pripovijest o tuđem životu, nego se ona iz perspektive „S“, odnosno govornog subjekta razvija i kao njegova autobiografija (usp. Velčić 1991: 41). O tankoj granici između biografskog i autobiografskog govori i činjenica da se „priča o njoj“ stalno miješa s „pričom o meni“, zahvaljujući umetnutim zapisima u prvom licu. Više nema sumnje, *njezina* domovina postaje *moja* domovina, upravo kroz umetnute zapise, svjedočanstvo Vukovarke „S.“: „Oko 20. kolovoza 1991. morali smo pobjeći iz naše kuće...“ (Bušić 2012: 35) Slika domovine gradacijski se otkriva kroz metaforičku sliku žene², što govori o tome da pismo J. E. Bušić nastavlja biti žensko pismo, subverzivno, zauzeto, oslobađajuće, heterogeno, prema određenju Jasminke Lukić.³ Snažne slike žene koja pati u ratu zapravo su metaforičke slike domovine koja pati u ratu. Govoreći o patnjama „S.“, spisateljica usporedno govori o patnjama Hrvatske, što se može uočiti u usporednim slikama žene i domovine koje se prate. Prve upečatljive slike žene u *Živoj glavi* nisu slike o silovanju već slike prekrasne dvadesetogodišnje djevojke: „Naglo zasuzi kad naiđe na drugu fotografiju. Na njoj ima dvadesetdvije godine. Blistavi osmijeh, dojmljiv oblak crnih kovrča, puteno tijelo, energija.“ (Bušić 2012: 22) Također, prve upečatljive slike domovine nisu slike razrušene domovine, već domovine koja zadivljuje svojom ljepotom u noćnoj slici grada:

² O rodnoj metafori koju čine slike žene-domovine pisala je Dubravka Oraić-Tolić proučavajući Matoševu poeziju. Ona govori o Matoševoj rodnoj poetici u temelju koje stoji slika žene – ljubavnice, mlade žene ili starice koja predstavlja naciju (Oraić-Tolić 2013: 312) I u prozi *Živa glava* Julienn Eden Bušić, što je prikazano u tekstu, možemo govoriti o rodnoj metafori koju čini slika žene – silovane žene i domovine – oskrvrnjene ratnim događanjima.

³ „Žensko pismo je uvek subverzivno, ono narušava konvencionalnu logiku jezika, suprotstavlja se gramatici i sintaksi. Žene pišu ‘vulkanski’, poriču zakone, podsmevaju se ‘istinama’. One ne žele i ne treba da preuzmu pojmove i instrumente falocentričkog jezika - to je muški način. Žene ne žele da poseduju, da internalizuju, one prolaze kroz jezik, one lete i čine da jezik leti takođe. Letenje je tipičan ženski gest – gest transgresije. Žensko pismo je transgresija, narušavanje pravila, ono je antiinstitucionalno, oslobađajuće, heterogeno.“ (Lukić 2003)

„Ne postoji ništa ljepše od grada pod opsadom, pomislila je dok je slijepo hitala kroz noć na onom klimavom biciklu. Gotovo kao da se preobrazila u list ili komad papira, sposoban spretno proklizati kroz tuču topovske vatre... Spektakularno, kako se nebo najednom izložilo i zatim sramotno provuklo... Da ostaneš bez daha.“ (isto: 38)

Nadalje, prvi spomen krvi u kontekstu prolijevanja krvi za domovinu pojavljuje se usporedno sa slikom pojave ženske krvi, mjesečnice. Prolijevanjem ženske krvi najavljuje se proliće krvi domovine, u slici patnje muškaraca koji su život dali za nju: „S je osjećala mučninu od straha i stresa dok je najprije slušala njegove vriskove i jauke, a zatim gledala kako ga odvođe niz ulicu kao obogaljenog kukca. Najednom je osjetila nešto toplo među nogama. Bilo je to drugi puta tog mjeseca da je dobila mjesečnicu.“ (isto: 64) Na nekoliko stranica naprijed u knjizi slika muške krvi prolivene za domovinu: „Osjećaj strave, užasa. Lokvica krvi, i premda ju je netko pokušao prekriti, bilo je uzalud. Jednostavno se nastavila širiti, tu pred njezinim očima...“ (isto: 67). Od tog trenutka u knjizi počinje prolijevanje krvi, i ženske i domovinske. Nakon slike osakaćenog susjeda u krvi, dolazi do prvog silovanja žene od strane nasilnika, neprijatelja. Prve slike nasilja u knjizi popraćene su danima krvarenja Vukovarke „S.“, na što pripovjedni subjekt čitatelja podsjeća: „Pojavio se u srpskoj uniformi i ja sam ga zamolila za pomoć, rekla da krvarim... a nemam nikakve higijenske potrepštine sa sobom.“ (isto: 75). Iz navedenoga postaje razvidno kako spisateljica ima namjeru prisvajanje ženskog tijela kroz motiv silovanja prikazati kao prisvajanje domovine od strane neprijatelja, odnosno nasilje nad jednim zapravo je nasilje nad drugim. Belma Bećirbašić u svojoj studiji *Tijelo, ženskost i moć*, a apostrofirajući Brownmillerove ideje, govori kako je čin silovanja u ratu jedan od ustaljenih instrumenata upotrijebljenih u ratu gdje se „tijelo žene u tom smislu subjektivizira kao reprezentacijski element neprijateljskog i suparničkog, posjeda, simboličkog prostora koji označava pravo na zauzetu teritoriju.“ (Bećirbašić 2011: 94) I prije nego je silovana, Vukovarka „S.“ predosjeća da bi osveta njezinu neprijatelju kroz ubacivanje svojih izlučevina u njegovu hranu bilo usmjereno protiv nje same jer „To bi je učinilo suučesnicom na određeni način, to miješanje tvari, miješanje stanica i molekula kako bi nastala veća cjelina. Da dijelovi nje divljaju naokolo s dijelovima njih, u njihovim stravičnim prepadima, klanju, premlaćivanju, umorstvima...“ (Bušić 2012: 76). Time spisateljica angažirano progovara o

silovanom ženskom tijelu u ratu „kao prisvajanju prostora etnonacionalnog identiteta“, o čemu Bećirbašić govori (Bećirbašić 2011: 97). Baveći se seksualnim zlostavljanjem „kao oružjem nacional-šovinističke propagande“ Bećirbašić naznačava kako se ono odvijalo kroz nekoliko strateših ciljeva“ (isto: 99), od kojih su neki jasno vidljivi u seksualnim zlostavljanjima iz proze *Živa glava*. Primjerice, jedan od strateških ciljeva je emotivna dekonstrukcija u vidu odvajanja žena u posebne kuće gdje se „uništavanjem njihovog duhovnog i tjelesnog integriteta mogućnost očuvanja života cjelokupne zajednice svodi na minimum“ (isto): S. su zajedno s drugim ženama držali u kući u koju su svakodnevno dolazili i osim tjelesnog maltretiranja, duhovno su ih ubijali govoreći im „kako su na pogrešnoj strani, ne zaslužuju živjeti“ (Bušić 2012: 183.). Također, teritorijalno upisivanje kao jedan od strateških ciljeva u vidu nemogućnosti povratka žene na svoje staro mjesto gdje je pripadala jer je u nju upisana druga nacija (usp. Bećirbašić 2011: 99), što se vidi u činjenici da su u prozi *Živa glava* žene nakon zlostavljanja puštene na slobodu, ali više nisu bile poželjne u svom gradu, bile su na sramotu, pa čak i vlastitoj obitelji: „Tata me do dana današnjega nikad nije zagrlio, ničime utješio, nije mi ni ruku pružio... ne znam zašto.“ (Bušić 2012: 80). Silovane žene nakon rata ostavljene su kao „relikvija“, „trag u koji je upisana prezrenost“, zbog čega stalno osjećaju averziju, krivnju i stid (Bećirbašić 2011: 109): „S. je gotovo osjetila lagani žalac krivnje jer je tog sirotog čovjeka podvrgnula javnoj kritici“ (Bušić 2012: 211) „Zašto ona mora dokazivati svoju nevinost? Ona je žrtva, a ne zločinka“ (isto: 219).

Na samom kraju knjige suđenje, S. je prozvala svoje zlostavljače i dovela ih pred sud, ali čitatelju ostaje dojam kako se zapravo sudi njoj jer njezino je tijelo obilježeno, u njega je otisnut pečat neprijatelja: „Oni koji su to prošli kažu da je suđenje zbog silovanja za žrtvu poput novog silovanja. Novo, često još gore, emotivno i tjelesno oskrvnuće. Umjesto da se dovedu u pitanje iskazi pristranih ili zaplašanih svjedoka, sudi se žrtvi, i tako je bilo i sa S.“ (isto: 169). Suđenje koje je trebalo biti suđenje zločincima postaje suđenje žrtvi i čitatelja podsjeća, s obzirom na izneseni dijalog tužitelja i zločinca, na metaforičko suđenje samoj domovini. Na sva pitanja koja se tiču zločina protiv Hrvatske, zločinac odgovara negativno, da bi na kraju negativno odgovorio i na pitanje o zločinu silovanja. Pad Vukovara u ratu spisateljica je prikazala padom žene u ratu, za koji sama nije bila kriva. U prozi J. E. Bušić zločini su ostali nekažnjeni, i protiv žene, Vukovarke S., i protiv domovine.

4. Zaključak

Početno pitanje u ovome radu koje je služilo kao motivacija interpretaciji proznih tekstova J. E. Bušić, a koje se tiče uzročno-posljedične veze identiteta autora i predodžbi domovine u tekstovima, nesumnjivo svoj odgovor ima u davanju prvenstva tematu domovine koji je odredio putanju razvoja instance autora. Odnos prema „tuđoj“, odnosno „mojoj“ domovini pripovjednog „ja“ unutar autobiografskog teksta J. E. Bušić odredio je putanju razvoja identiteta istog tog pripovjednog „ja“, odnosno pripovjedača. Pripovjedačica Julie (a ovdje nismo utvrđivali sličnosti ili identičnost pripovjedačice i spisateljice) u prvoj prozi J. E. Bušić strankinja je u zemlji u koju dolazi, za koju se žrtvuje i koju prisvaja u trenutku udaje. Čitatelj opise domovine dobiva iz točke gledišta one koja toj zemlji ne pripada i koja svojim doživljajima iste stvara heteropredodžbe unutar teksta. Postupna preobrazba odnosa prema domovini (Hrvatskoj), razvijanje osjećaja prema istoj dovest će do toga da Julie više nije strankinja, već ona koja toj zemlji pripada i koja ju naziva svojom. Uvelike je toj preobrazbi pridonio i odnos prema drugim instancama unutar teksta, pripadnicima domovine koja je u središtu interesa J. E. Bušić, u vidu da se identitet proširio nadograđujući se drugim identitetima (ako se pri ovom zaključku poslužimo teoretskim razmatranjima o identitetu Andree Zlatar). U isto vrijeme u tekstu predodžbe Amerike su autopredodžbe jer se Julie u potpunosti osjeća Amerikankom, i te su predodžbe prema kraju teksta sve manje uočljive kako raste osjećaj pripadnosti Hrvatskoj, odnosno poistovjećivanje s Hrvatima i jačanje veza s Hrvatima.

U drugoj prozi J. E. Bušić, vrlo intimistički obojenoj i u potpunosti drugačijoj od prve proze, ali i dalje autobiografskoj, strankinja Julie više nije strankinja, već ona koja se namjerno ne želi svrstati. U ovoj prozi heteropredodžbe (predodžbe Hrvatske) postupno prerastaju u autopredodžbe koje će prevladati u posljednjoj prozi iz 2012., dok se predodžbe Amerike u trećoj prozi više neće pojavljivati. Pripovjedno „ja“ više nije Julie, već (doduše u umetnutim, ali kontinuirano kroz tekst donesenim zapisima u prvom licu) Vukovarka „S.“ koja postaje nositelj priče o vlastitoj patnji i patnji vlastite domovine. Domovina se sad promatra iz nikad bliže točke, iz života one koja je stradavala usporedno s domovinom. Zamjenice „njegova“, „njihova“, „vaša“ iz prvih proza preobražavaju se u „moja“ i „naša“. U pripovjednom smislu, pripovjedno „ja“ doživjelo je svoju puninu preobrazbe ako gledamo odnos prema domovini, a autobiograf-

ski diskurs spisateljice pokazao je tijekom svojega razvoja od prve do zadnje proze. Poigravanje intertekstnim instancama protagonista i pripovjedača spisateljica je ostvarila „poigravajući“ se tematom domovine kao vodećim tematom svojih proza, u sve na kraju uplićući i temat ženske patnje, što joj je donijelo i zavidno mjesto u hrvatskom suvremenom autobiografskom ženskom pismu.

LITERATURA

- BEĆIRBAŠIĆ, Belma. 2011. *Tijelo, ženskost i moć*. Synopsis. Sarajevo.
- BUŠIĆ, Julienne Eden. 2012. *Živa glava*. Interpublic. Zagreb.
- BUŠIĆ, Julienne Eden. 2008. *Tvoja krv i moja*. Mozaik knjiga. Zagreb.
- BUŠIĆ, Julienne Eden. 1995. *Ljubavnici i luđaci*. Znanje. Zagreb
- DUKIĆ, Davor. 2009. „Predgovor: O imagologiji“. *Kako vidimo strane zemlje*. Prir. Dukić Davor; Blažević Zrinka; Plejić Poje Lahorka; Brković Ivana. Srednja Europa. Zagreb. 5-23.
- KNEŽEVIĆ, Sanja. 2011. „Autobiografski diskurs Julienne Eden Bušić“. *Croatica Slavica Iadertina*. VII/I. 135-161.
- KRSTIĆ, Predrag. 2012. „Zajedničko polje identiteta i razlike: spekulativna i socijalna teorija“. *Filozofska istraživanja*. 32/1. 3-18.
- LEERSSEN, Joep. 2009. „Odjeci i slike. Refleksije o stranom prostoru“. *Kako vidimo strane zemlje*. Ur. Dukić Davor; Blažević Zrinka; Plejić Poje Lahorka; Brković Ivana. Srednja Europa. Zagreb. 83-99.
- LUKIĆ, Jasmina. 2003. „Žensko pisanje; žensko pismo u devedesetim godinama“. Sarajevo. <https://sveske.ba/en/content/zensko-pisanje-i-zensko-pismo-u-devedesetim-godinama> (pristupljeno 1. lipnja 2023.).
- ORAIĆ-TOLIĆ, Dubravka. 2012. *Čitanja Matoša*. Naklada Ljevak. Zagreb.
- RICŒUR, Paul. 1999. „Ja i narativni identitet“. *Autor, pripovjedač, lik*. Ur. Cvjetko Milanja. Svjetla grada. Osijek.
- SABLIĆ-TOMIĆ, Helena. 2002. „Intimno i javno - ogledi o suvremenoj autobiografskoj prozi“. Naklada Ljevak. Zagreb.
- ZLATAR, Andrea. 2004. *Tekst, tijelo, trauma*. Naklada Ljevak. Zagreb.
- VELČIĆ, Marina. 1991. *Otisak priče: intertekstualno proučavanje autobiografije*. August Cesarec: Institut za etnologiju i folkloristiku. Zagreb.

PERCEPTIONS OF THE HOMELAND IN THE PROSE OF JULIENNE EDEN BUŠIĆ

Abstract

*The paper will explore the perceptions of the homeland in the autobiographical novels of the American-Croatian writer Julienne Eden Bušić *Lovers and Madmen* (1995), *Your Blood and Mine* (2008) and the biographical novel *Living Cells* (2012). The basic hypothesis of the work is that the perceptions of the homeland in the mentioned novels develop from hetero-perceptions in the first novel to self-perceptions in the last novel, which will be verified by the method of interpretation of the literary text. The perceptions of the homeland in Eden Bušić's prose are closely related to the identity of the author as the most important intertextual instance in the autobiographical discourse, that is, they reveal its changes and developmental stages. The question arises whether the identity of the author is the literary instance that influenced the perceptions of the homeland that the author carries out in the text, or whether the ideas of the homeland that the author carries within and then transfers into the literary text ultimately influenced the author's identity. The answer to that question will show the thematic diversity (connecting the themes of the homeland and the identity of the intertextual author) in the field of contemporary Croatian female autobiographical and biographical prose. In addition to the tools of imagology as an interdisciplinary branch of comparative literature, the paper will also use literary-historical knowledge about contemporary Croatian autobiographical and biographical (female) writing.*

KEYWORDS: *hetero-perceptions, self-perceptions, homeland, prose, identity, Julienne Eden Bušić, autobiography*